

بررسی عوامل مؤثر بر تربیت دینی دانشجویان دانشگاه کاشان

دکتر علی یزدخواستی* دکتر اسداله بابایی فرد** اعظم کیانی***

چکیده:

پژوهش حاضر با هدف بررسی عوامل مؤثر بر تربیت دینی در میان دانشجویان دانشگاه کاشان انجام شده است. روش تحقیق، پیمایشی است. جامعه آماری پژوهش دانشجویان دانشگاه کاشان در سال تحصیلی ۹۶-۱۳۹۵ بوده است، که از میان آن‌ها تعداد ۳۰۰ نفر با استفاده از روش نمونه‌گیری سهمیه‌ای به عنوان نمونه انتخاب شده‌اند. نتایج پژوهش حاکی از آن است که دختران دانشجو در زمینه تربیت دینی نمره بیشتری را دریافت کرده‌اند. اما مقایسه میانگین‌های به دست آمده در مورد میزان تربیت دینی بر حسب سن، وضعیت تأهل، محل سکونت، مقطع تحصیلی، دانشکده و مذهب، نشان داد که میزان تربیت دینی بر حسب این متغیرها تفاوت ندارد. علاوه بر این، یافته‌های به دست آمده نشان دادند که میان ویژگی‌های شخصیتی و علمی اساتید، عوامل خانوادگی، ساختار قانونی دانشگاه، روش‌های تربیت دینی، محتوای متون دینی، جو کلی حاکم بر دانشگاه و تربیت دینی دانشجویان رابطه معنادار و مستقیم وجود دارد، اما میان عوامل فرهنگی - اجتماعی و پایگاه اقتصادی - اجتماعی و تربیت دینی دانشجویان رابطه معنادار وجود ندارد.

واژگان کلیدی: تربیت دینی، ساختار قانونی دانشگاه، جو کلی حاکم بر دانشگاه، ویژگی‌های شخصیتی اساتید، ویژگی‌های علمی اساتید

مقدمه و بیان مسأله

تربیت دینی به عنوان یک حوزه مطالعاتی در قلمرو تربیت اسلامی از دهه هفتاد شمسی وارد مباحث تربیتی کشور شده است. در کنار مفهوم تربیت اسلامی، مفاهیم تعلیم و تربیت اسلامی و تعلیم و تربیت در اسلام به کار می‌روند و پیش از انقلاب واژه تربیت اسلامی رایج بوده است. طبیعی است با گسترش مطالعات و گذشتن از کلیات و ورود به جزئیات، واژگان جدیدی نیز مورد نیاز خواهند بود و به همین جهت شاهد ورود واژگانی نو در قلمرو مباحث تربیتی هستیم؛ واژگانی مانند تربیت دینی، تربیت اخلاقی، تربیت جنسی و غیره (داوری، ۱۳۸۸: ۲۹). تربیت دینی اصطلاحاً به مفهوم جنبه‌ای از فرایند تعلم و تربیت ناظر به پرورش ابعاد شناختی، عاطفی، عملی و تجربی از لحاظ التزام به معیارهای دینی است. به عبارت دیگر، تربیت دینی رشد و تقویت عقاید دینی، حالات و عواطف مذهبی و تقید به مناسک و آداب دینی را برای تحقق شخصیتی متمدن مد نظر دارد (کیومرثی، ۱۳۹۲: ۲۳).

به طور کلی، مقصود از تربیت دینی، هرگونه فعالیت هدفمندی است که به منظور ایجاد شناخت و باور به معارف دینی و تقویت آن و گرایش به ارزش‌ها و هنجارهای دینی و التزام عملی به احکام و دستورهای دینی مطرح می‌شود. در مجموع، تربیت دینی زمینه‌ساز تکوین هویت دینی و رشد متعادل دین‌داری در همه جنبه‌ها می‌شود (صادق‌زاده قمصری، ۱۳۸۰: ۲۱۱). در بیانی دیگر، تربیت دینی به معنای «رشد و تقویت عقاید دینی، حالات و عواطف مذهبی و تقید به مناسک و آداب دینی برای تحقق شخصیتی دین‌دار است» (باقری، ۱۳۸۱: ۲۳).

تربیت دینی به عوامل متعددی بستگی دارد که از جمله مهم‌ترین آن‌ها در درجه نخست به علاقمندی والدین و حسن ظن آن‌ها به دین و اعتقادات مذهبی است. در نتیجه، نقش نهادها و سازمان‌های اجتماعی، همچون خانواده، آموزش و پرورش و دانشگاه، در تربیت دینی، اساسی و مهم است (ساجدی، ۱۳۸۶: ۴۰). در حال حاضر تربیت دینی در دانشگاه‌های ما وضعیت مطلوبی ندارد. امروزه دانشگاه در حوزه تربیت دینی به تراکم اطلاعات ذهنی دانشجویان بسنده کرده، تربیت آن‌ها به تربیت دینی کارآمد و مؤثر تبدیل نگردیده است. این واقعیت خود بیانگر وجود آسیب‌هایی در فرایند تربیت دینی دانشجویان است، که نیاز به شناسایی و تلاش در رفع و بهبود

آن است. از نظر کلاتری (۱۳۷۶) از مهم‌ترین زمینه‌های آسیب‌پذیری تربیت دینی دانشجویان کشور، از یک طرف، می‌توان به عوامل آسیب‌زای بیرون از کشور، و از سوی دیگر، به عوامل آسیب‌زای داخلی اشاره کرد. از عوامل بیرونی تربیت دینی می‌توان به رشد تکنولوژی و وسایل ارتباط جمعی اشاره کرد که باعث می‌شوند بیشترین اطلاعات را در کوتاه‌ترین زمان به اقصی نقاط عالم مخابره کنند. این موارد عواملی هستند که فرهنگ بیگانه (تهاجم فرهنگی غیردینی) را بر جامعه دینی تحمیل می‌کنند. بنابراین، فرهنگ بیگانه نقش خاصی در پیدایش آسیب‌ها و معضلات در فرهنگ دینی و تربیت دینی کشور داشته است.

اساساً «در دانشگاه‌های کشور ما، بر تربیت دینی دانشجویان تأکید زیادی می‌شود، اما این کوشش در تربیت دینی، با وجود برخی موفقیت‌ها، با دشواری‌های فراوانی روبه‌رو است. بررسی و تحلیل دشواری‌های تربیت دینی دانشجویان در گرو شناخت ریشه‌ها و عوامل مؤثری است که در تربیت دینی رخ داده است. شناخت این عوامل پیش روی تربیت دینی دانشجویان و بررسی منشأ این عوامل، کمک می‌کند تا در جهت شناخت آن‌ها برنامه‌ریزی‌های دقیق‌تری انجام شود و از برخورد سطحی با آن‌ها پرهیز شود. در این زمینه بررسی نظریات اعضای هیأت علمی و دانشجویان می‌تواند راهگشا باشد» (محمودی، ۱۳۹۶: ۴۸).

پیشرفت و توسعه هر کشوری مرهون موفقیت و رشد نظام تعلیم و تربیت آن کشور است و پرداختن به حوزه تربیت دینی در آن نظام از عناصر اصلی پیشرفت آموزش عالی است؛ اما در گام اول برای حصول اهداف و برنامه‌های تربیت دینی باید آسیب‌های پیرامون آن را شناخت. در نظام رسمی آموزش و پرورش کشور ما به امر تربیت دینی با نگاهی برابر با دیگر برنامه‌های آموزشی نگریسته شده است؛ حال آن‌که این طرز تلقی جای تأمل و بررسی دارد؛ تحولات پرشتاب کنونی در عرصه فرهنگ جهانی، بسیاری از نگرش‌ها و روش‌های رایج در تربیت دینی ما را تغییر داده و نقش نهادهای گوناگون اجتماعی، از قبیل آموزش عالی، خانواده، رسانه‌ها و غیره می‌تواند در این دگرگونی مؤثر باشد. شناخت عواملی که در تربیت دینی مؤثر هستند، اهمیت فراوانی دارد، زیرا از این طریق می‌توان با آسیب‌های ناشی از تربیت دینی مقابله کرده و به تربیتی درست و سالم دست یافت.

همت‌بناری (۱۳۸۰: ۱۷۳) در پژوهش خود، موانع تربیت دینی را به عوامل درونی (عوامل مربوط به خود نوجوانان و جوانان) و عوامل بیرونی (مربوط به نظام آموزشی و پرورشی و خارج از نظام آموزشی و پرورشی) تقسیم کرده است. صالحی و تهامی (۱۳۸۸: ۸۶) در پژوهشی با عنوان بررسی و تحلیل عوامل و موانع مؤثر در تربیت دینی بر مبنای سخنان حضرت علی (ع) در نهج البلاغه موانع تربیت دینی را از منظر نهج البلاغه بررسی کرده‌اند. در این پژوهش جهل و نادانی، عجب و خودپسندی، حب دنیا، علم بی‌عمل و استفاده ابزاری از دین، به عنوان موانع تربیت از منظر نهج البلاغه تبیین شده‌اند. تربیت دینی مهم‌ترین رکن نظام تربیتی و آموزشی دانشگاه‌هاست. اساساً تحقق تربیت دینی بدون توجه به عناصر و عوامل مؤثر در نظام تربیتی بدون و علمی، امری دست‌نیافتنی است.

بابایی فرد؛ ستار و امینی‌نیا (۱۳۹۵) در پژوهشی تحت عنوان بررسی وضعیت پایبندی به سبک زندگی اسلامی و عوامل مؤثر بر آن در بین دانشجویان دانشگاه کاشان، دریافتند که در مجموع، پایبندی دانشجویان به سبک زندگی اسلامی در سطح متوسط قرار دارد. روش پژوهش در پژوهش مذکور از نوع روش پیمایشی و جمعیت نمونه آن ۳۲۹ نفر بوده است. در آزمون فرضیات پژوهش مذکور نتایج زیر به دست آمد: ۱. بین متغیرهای پایگاه اقتصادی - اجتماعی، سن، وضعیت تحصیلی و جمعیت خانوار پاسخ‌گویان و میزان پایبندی به سبک زندگی اسلامی در میان آن‌ها رابطه معنادار وجود ندارد؛ ۲. متغیرهای امکانات فرهنگی، عملکرد گروه مرجع جهانی و گذران اوقات فراغت تأثیر معنادار در پایبندی دانشجویان به سبک زندگی اسلامی ندارند؛ ۳. بین متغیرهای عملکرد تربیتی و فرهنگی خانواده، سرمایه فرهنگی، عملکرد تربیتی و فرهنگی دانشگاه، سرمایه اجتماعی، عملکرد گروه دوستان در زمینه تربیتی و فرهنگی، عملکرد گروه مرجع ایرانی و عملکرد رسانه‌های ارتباط جمعی ایرانی با متغیر پایبندی به سبک زندگی اسلامی رابطه معنادار و مستقیم وجود دارد؛ ۴. متغیر عملکرد رسانه‌های ارتباط جمعی جهانی تأثیر معنادار و معکوس در پایبندی به سبک زندگی اسلامی دارد. این پژوهش نشان داد که از نظر پایبندی به سبک زندگی اسلامی ۳۷ نفر (۱۱/۲ درصد) در سطح پایین، ۱۶۶ نفر (۵۰/۵ درصد) در سطح متوسط و ۱۱۱ نفر (۳۳/۷ درصد) در سطح بالا قرار دارند. در این زمینه ۱۵ نفر (۴/۶ درصد) از پاسخ‌گویان وضعیت خود را

مشخص نکرده‌اند. بنابراین، می‌توان گفت، در مجموع، پابندی به سبک زندگی اسلامی در میان دانشجویان مورد بررسی چندان وضعیت مطلوبی ندارد. به طور کلی، داده‌های این پژوهش نشان می‌دهند که دانشجویان عملکرد تربیتی و فرهنگی خانواده خود را در سطح مطلوب (بالا و متوسط) ارزیابی کرده‌اند، اما عملکرد تربیتی و فرهنگی دانشگاه خود را در سطح نامطلوب (متوسط و پایین) دانسته‌اند. پژوهش مذکور نشان داد که از نظر ارزیابی عملکرد تربیتی و فرهنگی دانشگاه، ۸۴ نفر (۲۵/۵ درصد) در سطح پایین، ۲ نفر (۰/۶ درصد) در سطح متوسط و ۵۱ نفر (۱۵/۵ درصد) در سطح بالا قرار دارند. در این زمینه ۱۵ نفر (۴/۶ درصد) از پاسخ‌گویان ارزیابی خود را مشخص نکرده‌اند (بابایی فرد و همکاران، ۱۳۹۵). از آن جا که تبلور تربیت دینی در سبک زندگی دینی دیده می‌شود، در نتیجه، می‌توان گفت نهادهایی مانند دانشگاه در زمینه تربیت دینی چندان موفق نبوده‌اند.

صیادی‌تورانلو؛ جمالی و میرغفوری (۱۳۸۶) در پژوهشی با عنوان بررسی رابطه اعتقاد به آموزه‌های مذهبی اسلام و هوش هیجانی دانشجویان به این نتیجه دست یافتند که بین سطح هوش هیجانی و اعتقاد مذهبی رابطه مستقیم و معنادار وجود دارد. میرزا رضی (۱۳۸۶) در پژوهشی تحت عنوان فرصت‌ها و تهدیدهای ناشی از گسترش فناوری اطلاعات در تربیت دینی دانشجویان به این نتایج دست یافته است: مهم‌ترین تهدیدهایی که توسط تکنولوژی اطلاعات در تربیت دینی ایجاد شده است افزایش شکاف بین دانشجویان و خانواده‌ها نسبت به آموزه‌های دینی و فرو کاستن نظام اخلاقی دینی به ارزش‌های حداقل بوده است.

صادقی و مظاهری (۱۳۸۶) در پژوهشی با عنوان کیفیت ارتباط والد - فرزند پیش شرط تربیت دینی فرزندان، به نتایج زیر رسیدند: ۱. در سبک تربیتی مقتدرانه بیش‌ترین فراوانی مربوط به آزمودنی‌هایی است که والدین خود را افرادی مذهبی در نظر گرفته‌اند که برای تربیت دینی آن‌ها سعی و تلاش کرده‌اند؛ ۲. در سبک تربیتی مسامحه‌کارانه بیشترین فراوانی مربوط به آزمودنی‌هایی است که والدین خود را افرادی بی تفاوت نسبت به مذهب در نظر گرفته‌اند که برای تربیت دینی آن‌ها سعی و تلاش نداشته‌اند؛ ۳. درصد آزمودنی‌هایی که خود را در گروه‌های «من مسلمان هستم» و «اگر چه دوست دارم دستورات دینی را رعایت کنم، ولی گاهی چنین نیستم» و «من

به خدا ایمان دارم و اگر چه دوست دارم خواسته‌های او را انجام دهم ولی گاهی اوقات نمی‌توانم» قرار داده‌اند، در سبک تربیتی مقتدرانه دارای بیشترین فراوانی است؛ ۴. درصد آزمودنی‌هایی که خود را در گروه‌های «هنوز در مورد دین خود تصمیمی نگرفته‌ام» و «ممکن است خدا وجود داشته باشد، ولی این امر به زندگی من ارتباطی ندارد» قرار داده‌اند، در سبک تربیتی مسامحه‌کار بیش‌ترین فراوانی را دارد. یوسفی لویه (۱۳۸۶) پژوهشی با عنوان تأثیر آموزش دروس معارف اسلامی بر نگرش دینی دانشجویان انجام داده است. مهم‌ترین یافته‌های تحقیق به شرح ذیل است:

۱. نگرش دینی دانشجویان در حد مطلوب است. ۲. از میان اجزای نگرش دینی، بعد عاطفی، بعد آمادگی رفتاری، بعد انگیزشی و بعد شناختی، به ترتیب، بالاترین نمره‌ها را به خود اختصاص داده‌اند. ۳. دانشجویانی که دروس معارف اسلامی را گذرانده‌اند، نسبت به آنان که این دروس را نگذرانده‌اند، از نگرش دینی مطلوب‌تری برخوردار هستند. صادقی و همکاران (۱۳۸۶) تحقیقی با عنوان بررسی رابطه سبک‌های تربیتی و تربیت دینی با میزان مذهبی بودن والدین انجام داده‌اند و به این نتیجه رسیدند که میانگین نمرات میزان مذهبی بودن مادر در سبک تربیتی مقتدرانه نسبت به سایر سبک‌ها بالاتر است. همچنین، تفاوت معنادار در میانگین نمرات میزان مذهبی بودن مادر بین سبک‌های تربیتی مقتدرانه و مسامحه‌کارانه وجود دارد. علوی (۱۳۸۵) پژوهشی با عنوان بررسی رفتار دینی و عوامل مرتبط با آن در نوجوانان دبیرستان‌های کرمان انجام داد. نتایج تحقیق نشان داد که ۹۲/۲ درصد از دانش‌آموزان رفتار دینی مطلوبی را از خود نشان می‌دهند و همچنین بین رفتار دینی و نوع مدرسه و جنسیت دانش‌آموزان رابطه معناداری وجود دارد، ولی بین رفتار دینی دانش‌آموزان و پایه تحصیلی آنان رابطه‌ای وجود ندارد. بر اساس آنچه بیان شد: شناخت چالش‌ها، موانع و آسیب‌های موجود در تربیت دینی در نظام آموزش و پرورش کشورهای مختلف، ارزیابی ارتباط آموزش و پرورش رسمی با آسیب موجود در تربیت دینی فراگیران (اعم از دانش‌آموزان و دانشجویان) و دستیابی به راهبردهای اساسی و تدوین نظام تربیتی دینی متناسب با شرایط و رویکردهای جهانی امری ضروری است.

در میان پژوهش‌های خارجی، کانگ و رومو^(۲۰۱۰) در مطالعه خود درباره تربیت

دینی و معنوی به این نتیجه دست یافتند که از آنجا که سطوح بالای شرکت در کلیسا به وسیله سال‌های حضور، انتخاب برای حضور و شرکت در فعالیت‌ها مشخص می‌شود، فرد معنویت شخصی عمیق‌تر و روابط بهتر را تجربه می‌کند. به طور خاص، در این پژوهش ملاحظه شد که سطوح بالاتری از تعامل کلیسا با معنویت شخصی قوی‌تر و علائم افسردگی کمتر برای دختران و نمرات بالاتر برای پسران مرتبط است. آبار، کارتر و وینسلر (۲۰۰۹) در تحقیقی روابط بین دین‌داری، هم پدر و مادر و هم دانشجو، و شیوه فرزندپروری مادران و خودتنظیمی تحصیلی، پیشرفت تحصیلی و رفتار مخاطره‌آمیز دانشجویان را در میان جوانان آمریکایی آفریقایی تبار بررسی کرده‌اند. تجزیه و تحلیل همبستگی نشان داد که فرزندپروری مقتدرانه با سطوح بالایی از عملکرد تحصیلی و مهارت‌های مطالعه در ارتباط است. در این پژوهش، اگر چه رابطه مستقیم بین شیوه فرزندپروری و دین‌داری دانشجویان مشاهده نشد، اما شیوه فرزندپروری مادران، روابط متوسط بین فرزندپروری و دین‌داری دانشجویان را نشان داد.

استلبرگ (۲۰۰۸) در مطالعه‌ای، نگرش‌های نسبت به علم و رابطه آن با دین را در میان ۹۲ معلم ابتدایی پیش از خدمت اندازه‌گیری کرده است. تجزیه و تحلیل مصاحبه‌ها نشان داد که چگونه چهارچوب‌های خاص علمی - دینی می‌تواند با تفاوت‌های مشخص در رویکرد به تدریس تربیت دینی مرتبط باشد. لاینز (۲۰۰۶) در تحقیقات خود در مورد نقش و اهمیت رفتارهای معنوی والدین بر فرزندان چنین بیان نموده است که میزان مذهبی بودن افراد از آموزش‌های دوران کودکی، نوع فرزندپروری و نحوه رفتارها و برخوردهای والدین سرچشمه می‌گیرد. اسکات و مانسون (۲۰۰۶) پژوهشی درباره عقاید مذهبی والدین و تأثیر آن بر نگرش فرزندان انجام دادند و نتیجه گرفتند که فرزندان مذهبی به والدین خود نزدیک‌ترند و باورهای مذهبی والدین روی ادراکات فرزندان تأثیرگذار است. سیکا (۲۰۰۲) در یک بررسی مشاهده کرد که نقش آموزش‌های دینی خانواده در تربیت دینی فرزندان تأثیرگذار

1. Abar, Carter, & Winsler
2. Stolberg
3. Lines
4. Scott, & Munson
5. Sica

است. مالتبی و دی^۱ (۲۰۰۴) در تحقیقی به بررسی رابطه میان دین‌داری و بهداشت روانی پرداخته‌اند. نتایج این تحقیق نشان داد که مذهب، سطح بهداشت روانی را افزایش می‌دهد (رستمی، ۱۳۸۳: ۱۱۷). هینمن و لاکسلی^۲ (۲۰۰۳) در بررسی تأثیرات کتاب‌های درسی بر پیشرفت دانش‌آموزان در کشورهای کمتر توسعه‌یافته به این نتایج دست یافته‌اند که کتاب‌های درسی تأثیر کاملاً واضحی بر تربیت تحصیلی و مذهبی آن‌ها داشته است.

مالکوا^۳ (۱۹۸۸) معتقد بود که کارآیی آموزش و پرورش در همه موضوعات اجتماعی و مذهبی تا حدود زیادی به گسترش ارتباط بین معلم و دانش‌آموز بستگی دارد و ارتباط‌ها هستند که موجب می‌شوند دانش‌آموزان در فرایند تدریس شرکت داشته باشند (رجال زاده، ۱۳۷۵: ۱۴۳). اوزوراک^۴ (۱۹۸۶) در تحقیق خود نشان داده است که شرکت والدین در مراسم مذهبی و گفتگوهای مذهبی در خانواده باعث انتقال باورها و عملکردهای دینی به نوجوانان می‌شود؛ به خصوص پسران از این بابت تأثیرپذیری بیش‌تری دارند (لطف‌آبادی، ۱۳۸۰: ۹۲). اکلس^۵ (۱۹۸۳) در مطالعه‌ای به این نتیجه رسیده است که مهمترین عامل پیش‌بینی‌کننده موفقیت در تربیت، به ویژه تربیت دینی، برداشت دانش‌آموز از توانایی‌های خود در تربیت و انتظار موفقیت در آن است. وایلد و جوزف^۶ (۱۹۹۷) در تحقیق خود نشان دادند که ۲۰ تا ۶۰ درصد متغیرهای سلامت روانی افراد بالغ را باورهای مذهبی تبیین می‌کند. فالتون^۶ (۱۹۹۷) در پژوهشی به این نتیجه دست یافت که بین جهت‌گیری درونی مذهبی و احراز هویت رابطه مثبت وجود دارد، در حالی که رابطه متغیرهای یاد شده با پراکندگی نقش منفی است (نجفی؛ احدی و دل‌اور، ۱۳۸۵: ۱۸).

بر اساس مرور مطالعات انجام شده به طور کلی، آسیب‌های تربیت دینی در میان دانشجویان را می‌توان به آسیب‌های خارج از دانشگاه و آسیب‌های مربوط به دانشگاه دسته‌بندی کرد. آسیب‌های خارج از دانشگاه عبارتند از:

1. Maltby, & Day
2. Heynman, & Loxley
3. Malkova
4. Ozorak
5. Wilde, & Joseph
6. Fulton

۱. تأثیر مخرب شبکه‌های تلویزیونی ماهواره‌ای؛
  ۲. استفاده نامناسب از شبکه‌های اجتماعی فضای مجازی (مانند اینترنت، تلگرام، اینستاگرام، واتساپ، و غیره)؛
  ۳. مشکلات اقتصادی و دغدغه‌های شغلی دانشجویان؛
  ۴. تبلیغات ناکارآمد دینی و ضعف دینی؛
  ۵. ناهماهنگی در گفتار و رفتار والدین.
- آسیب‌های مربوط به دانشگاه نیز عبارتند از:
۱. تدریس دروس معارف به وسیله اساتید کم‌تجربه؛
  ۲. به‌روز نبودن کیفیت دروس معارف دینی دانشگاهی؛
  ۳. نبود تعامل مناسب بین دانشگاه و حوزه علمیه؛
  ۴. نبود زمان کافی برای تدریس دروس معارف اسلامی؛
  ۵. فعالیت ناکافی نهادهای مذهبی در دانشگاه؛
  ۶. نمره‌گرایی و کاهش مشارکت دانشجویان در مباحث دینی.

بنابر آنچه مطرح شد بررسی عواملی که در تربیت دینی مؤثرند ضرورتی انکارناپذیر است.

با توجه به مطالب گفته شده و اهمیت و ضرورت تربیت دینی در میان دانشجویان، ما در این پژوهش به بررسی تأثیر عوامل درون‌سازمانی و برون‌سازمانی بر تربیت دینی دانشجویان پرداخته‌ایم؛ این عوامل و تعاریف آن‌ها عبارتند از: ویژگی‌های شخصیتی اساتید؛ ویژگی شخصیتی عبارت است از بهره‌مند شدن استاد از ویژگی‌های روانی، عقیدتی و اخلاقی که با رسالت کار وی تناسب داشته باشد (معیری، ۱۳۶۴: ۹۹)؛ ویژگی‌های علمی اساتید: ویژگی‌های علمی عبارت است از کسب دانش و اطلاعات کافی و در حد لازم برای اشتغال به تدریس در هر رشته و هر مقطع تحصیلی (معیری، ۱۳۶۴: ۹۹)؛ عوامل خانوادگی: خانواده اولین گروه اجتماعی است که فرزندان به آن ملحق می‌شوند و اولین کارگزار جامعه‌پذیری در زندگی کودک است. خانواده فیلتری است که عقاید، ارزش‌ها و نگرش‌های تربیتی و دینی مربوط به جامعه را به شیوه بسیار اختصاصی و انتخابی به کودک ارائه می‌دهد (شارع‌پور، ۱۳۸۷: ۳۱۶)؛ عوامل فرهنگی - اجتماعی: در این پژوهش منظور از بعد فرهنگی و اجتماعی،

واقعیت‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی جامعه است که در تربیت دینی و شکل‌گیری اخلاق دانشجویان تأثیر مهمی دارند؛ ساختار قانونی دانشگاه: در پژوهش حاضر منظور از بعد ساختاری دانشگاه، قوانین و مقررات و آئین‌نامه‌های دانشگاه در رابطه با تعلیم و تربیت دینی دانشجویان است؛ روش تربیت دینی: مجموعه تدابیر منظمی است که استاد برای رسیدن به هدف با توجه به شرایط و امکانات اتخاذ می‌کند (شعبانی، ۱۳۷۱: ۲۸۲)؛ محتوای متون دینی: عبارت است از مجموعه مفاهیم، مهارت‌ها و گرایش‌هایی که از سوی برنامه‌ریزان انتخاب و سازمان‌دهی می‌شود. در عین حال محتوا آثار حاصل از فعالیت‌های یاددهی - یادگیری استاد و دانشجو را نیز در بر می‌گیرد (ملکی، ۱۳۷۹: ۶۴)؛ جو کلی حاکم بر دانشگاه: عبارت است از توجه به شئونات و شعائر مذهبی، برگزاری اردوهای تربیتی - فرهنگی، توجه به آراستگی ظاهری از سوی عوامل انسانی دانشگاه و توجه به شکل‌دهی رفتار دانشجویان از طریق آموزش‌های غیررسمی بر دین‌داری دانشجویان. بنابراین، فرض بر این است که بین ویژگی‌های شخصیتی اساتید، ویژگی‌های علمی اساتید، عوامل خانوادگی، عوامل فرهنگی - اجتماعی، ساختار قانونی دانشگاه، روش‌های تربیت دینی، محتوای متون دینی، جو کلی حاکم بر دانشگاه و تربیت دینی دانشجویان رابطه معنادار وجود دارد.

روش پژوهش

در این پژوهش از روش پیمایشی^۱ استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش کلیه دانشجویان شاغل به تحصیل دانشگاه کاشان در سال تحصیلی ۹۶-۱۳۹۵ بوده و حجم نمونه، یعنی ۳۰۰ نفر، با استفاده از فرمول کوکران^۲ و بهره‌گیری از روش نمونه‌گیری سهمیه‌ای تعیین شده است، بدین معنا که در تعیین افراد نمونه مؤلفه‌هایی مانند جنس، دانشکده و مقطع تحصیلی دانشجویان، و حتی الامکان رشته تحصیلی آن‌ها، مورد نظر بوده‌اند.

1. survey method
2. Cochran

ابزار جمع‌آوری اطلاعات

ابزار گردآوری اطلاعات در این پژوهش پرسش‌نامه محقق‌ساخته بوده است. در تدوین پرسش‌نامه، ضمن بهره‌گیری از پژوهش‌های تجربی پیشین، و مشورت با استادان و صاحب‌نظران حوزه‌ی تعلیم و تربیت، از گویه‌هایی ابداعی برای شاخص‌سازی، و به‌طور کلی ساخت پرسش‌نامه، استفاده شده است. پایایی گویه‌های پرسش‌نامه با استفاده از آلفای کرونباخ محاسبه گردید، که مقدار آلفای کرونباخ برای متغیرهای آزمون شده بالای ۰/۷ محاسبه شد. روایی پرسش‌نامه نیز به صورت محتوایی بر اساس قضاوت متخصصان مورد تأیید قرار گرفت. در جدول زیر شاخص‌های پژوهش، تعداد گویه‌های آن‌ها و ضریب آلفای کرونباخ برای هر متغیر آمده است:

جدول ۱. شاخص‌های پژوهش، تعداد گویه‌های شاخص‌ها و ضریب آلفای کرونباخ هر شاخص

شاخص‌های اصلی پژوهش	تعداد گویه‌ها	ضریب آلفای کرونباخ
ویژگی‌های شخصیتی اساتید	۷	۰/۷۲
ویژگی‌های علمی اساتید	۸	۰/۸۹
عوامل خانوادگی	۷	۰/۸۵
عوامل فرهنگی - اجتماعی	۷	۰/۷۰
ساختار قانونی دانشگاه	۶	۰/۷۴
روش‌های تربیت دینی	۸	۰/۷۹
محتوای متون دینی	۸	۰/۸۴
جو کلی حاکم بر دانشگاه	۷	۰/۷۳
تربیت دینی	۲۰	۰/۷۶

جدول ۲. شاخص‌های اصلی پژوهش و گویه‌های شاخص‌ها

ویژگی‌های شخصیتی اساتید

۱. به دلیل پایین بودن منزلت اجتماعی استاد، اساتید انگیزه لازم برای تربیت دینی دانشجویان ندارند؛
۲. اساتید دروس دینی نسبت به مسائل دینی سخت‌گیری افراطی دارند؛
۳. اساتید دانشگاه به دلیل مشکلات اقتصادی انگیزه لازم برای تربیت دینی دانشجویان ندارند؛
۴. اساتید دانشگاه علاقه‌ای جهت تدریس دروس دینی ندارند؛
۵. اساتید دانشگاه در ایجاد و برقراری ارتباط عاطفی با دانشجویان ضعف دارند؛
۶. اساتید جهت تشویق دانشجویان به یادگیری مطالب دینی جذابیت شخصیتی ندارند؛
۷. بین اساتید دانشگاه در زمینه تربیت دینی بین گفتار و عمل هماهنگی وجود ندارد.

ویژگی‌های علمی اساتید

۱. اساتید دروس دینی در تدریس کتب دینی توانایی علمی ندارند؛
۲. اساتید دروس دینی با روش‌های آموزش معارف دینی آشنایی کافی ندارند؛
۳. اساتید دروس دینی با روش‌های مناسب سنجش آموزش معلومات دینی آشنایی کافی ندارند؛
۴. اساتید دروس دینی با روش‌های مناسب اداره کلاس برای تقویت تربیت دینی آشنایی ندارند؛
۵. اساتید دروس دینی با شیوه‌های مناسب امر به معروف و نهی از منکر آشنایی ندارند؛
۶. اساتید دروس دینی به نقش تفاوت‌های فردی دانشجویان در تربیت دینی توجهی ندارند؛
۷. اطلاعات علمی اساتید دروس دینی در زمینه تربیت دینی به روز نیست؛
۸. اساتید دروس دینی در زمینه امور دینی استدلال‌های علمی ارائه نمی‌دهند.

عوامل خانوادگی

۱. امروزه الگوی مناسب دینی در خانواده‌ها وجود ندارد؛
۲. امروزه ارزش‌ها و رفتارهای مذهبی در خانواده‌ها به دلیل مشکلات اقتصادی کم‌رنگ شده است؛
۳. امروزه حساسیت والدین نسبت به مسائل دینی فرزندان خود کم‌تر شده است؛
۴. امروزه والدین در مراسم مذهبی مشارکت چندانی ندارند؛
۵. امروزه والدین در مورد انجام فعالیت‌های مذهبی فرزندان خود در خانه توجه کافی ندارند؛
۶. امروزه والدین در امر تربیت دینی از خصوصیات فرزندان شناخت کافی ندارند؛
۷. گرایش خانواده‌ها به تماشای فیلم‌های مبتذل، نقش مهمی در کم‌رنگ شدن امور دینی افراد خانواده شده است.

عوامل فرهنگی - اجتماعی

۱. برنامه‌های مذهبی صدا و سیما با نیازهای دینی دانشجویان تناسب ندارد؛
۲. برنامه‌های صدا و سیما باعث ایجاد رفتارهای مغایر با ارزش‌های دینی در دانشجویان می‌شود؛
۳. وضعیت معیشتی جامعه باعث ایجاد بی‌توجهی دانشجویان به یادگیری ارزش‌های دینی می‌شود؛
۴. الگوهای روزآمد در جامعه در زمینه تربیت دینی وجود ندارد؛
۵. پاسخ‌گویی کافی به سؤالات دینی دانشجویان توسط نهادهای مرتبط وجود ندارد؛
۶. بین گفتار و عمل برخی مبلغان دینی هماهنگی لازم وجود ندارد؛
۷. به علت قدسی نمودن بیش از حد اندیشه دینی، دانشجویان از طرح سؤالات دینی خود ترس دارند.

ساختار قانونی دانشگاه

۱. درون نظام آموزش عالی، ارزشیابی تربیت دینی بر نمره‌محوری است؛
۲. در آموزش تربیت دینی دانشجویان تأکید بیش از حد بر استفاده از مقررات رسمی وجود دارد، نه رسوخ به اندیشه و قلب افراد؛
۳. در جریان تربیت دینی دانشجویان توجه بی‌رویه به امر آموزش و غفلت از امر پرورش وجود دارد؛
۴. با وجود اختیاری بودن دین، در آموزش و یادگیری مفاهیم و مقولات دینی اجبار وجود دارد؛
۵. اجباری بودن انجام مراسم مذهبی دانشگاه، باعث دل‌زدگی دانشجویان می‌شود؛
۶. در زمینه آموزش دینی ارتباط لازم بین برنامه‌ریزان تربیت دینی، اساتید و دانشجویان وجود ندارد.

روش‌های تربیت دینی

۱. در تربیت دینی از اجبار استفاده می‌شود؛
۲. در تعلیم آموزه‌های دینی بر رفتارهای کلامی، توجه نمی‌شود؛
۳. آموزش‌های دینی در قالب زیبایی‌شناختی انجام نمی‌شود؛
۴. در تدریس متون دینی به شیوه استدلالی توجه نمی‌شود؛
۵. در تدریس متون دینی چندان به روش وجدانی تأکید نمی‌شود؛
۶. در تربیت دینی از سوی استاد بر عواطف مثبت، همچون انگیزش و امید، تأکید چندان نمی‌شود؛
۷. در روش تدریس متون دینی از سوی استاد بر زیبایی‌ها کم‌تر تکیه می‌شود؛
۸. فراتاریخی و فرانسانی جلوه دادن اسوه‌های دینی توسط استادان باعث غیرملموس شدن آن‌ها برای مخاطبین می‌شود.

محتوای متون دینی

۱. در متون دینی به آسان‌سازی محتوا چندان توجه نمی‌شود؛
۲. دروس دینی دارای حجم زیاد هستند، اما کیفیت ندارند؛
۳. متون دینی با اهداف تعلیم و تربیت هم‌سو نیستند؛
۴. متون دینی متناسب با نیازهای دانشجویان نیستند؛
۵. در راستای معنوی کردن متون دینی تلاش چندان صورت نمی‌گیرد؛
۶. آموزش دینی توسط مراجع آموزشی رسمی چندان متناسب با شرایط زندگی امروزی نیست؛
۷. متون دینی موجود با زندگی روزمره چندان هم‌خوانی ندارند؛
۸. در محتوای دینی نسبت به ترسیم فضای مناسب مذهبی کم‌توجهی می‌شود.

جو کلی حاکم بر دانشگاه

۱. بین دانشگاه و کانون‌های دینی ارتباط چندان وجود ندارد؛
۲. در امر آموزش‌های دینی از سوی دانشگاه کج‌سلیقگی‌هایی صورت می‌گیرد؛
۳. نسبت به برگزاری اردوهای تربیتی - فرهنگی از سوی دانشگاه کم‌توجهی می‌شود؛
۴. اساتید دروس دینی، توجه چندان به رعایت ظاهری آراسته ندارند؛
۵. اساتید دروس دینی، در برنامه‌های مذهبی دانشگاه حضور چندان ندارند؛
۶. اساتید دروس دینی توجه چندان به شعائر مذهبی ندارند؛
۷. اساتید دروس دینی اهمیت چندان به درست بودن اعتقادات و رفتار دینی دانشجویان ندارند.

تربیت دینی

۱. از منافعی که در دین داری جستجو می‌کنم یافتن احساس مثبت‌تر به خودم است؛
۲. برای این دین دارم که از مرگ کم‌تر ترس داشته باشم؛
۳. اگر امر به معروف و نهی از منکر را ترک کنیم فساد و فحشا پر می‌شود؛
۴. بسیاری از قوانین اسلام را نمی‌توان در جامعه امروز اجرا کرد؛
۵. رهبران جامعه باید کاردان باشند، مذهبی بودن‌شان مهم نیست؛
۶. در زندگی چیزهای مهم‌تر از مذهب وجود دارد؛
۷. سعادت اخروی را ترجیح می‌دهم؛
۸. در قیامت اعمال دقیقاً رسیدگی می‌شود؛
۹. بدون اعتقادات دینی احساس می‌کنم زندگی‌ام پوچ است؛
۱۰. در عصر حاضر پیامبران نمی‌توانند الگویی برای بشریت باشند؛
۱۱. لازم نمی‌دانم وقت یا مالم را صرف مستمندان کنم؛
۱۲. برای این که آدم خوبی باشیم، لازم نیست مذهبی باشیم؛
۱۳. برای رفع مشکلات اقتصادی گاهی از راه‌های غیرمجاز استفاده می‌کنم؛
۱۴. از منافع دین داری این است که خدا در مشکلات یاری خواهد داد؛
۱۵. هدفم از اعمال دینی رسیدن به رستگاری است؛
۱۶. در هر موفقیت، در کنار تلاش، یاری خدا را مهم می‌دانم؛
۱۷. هرگاه به زیارت می‌روم، احساس معنوی می‌کنم؛
۱۸. خود را رانده شده درگاه خدا نمی‌دانم؛
۱۹. لازم نیست همسرم مذهبی باشد؛
۲۰. برای دفاع از آزادی، باید اعتقاد مذهبی را تعدیل کرد.

یافته‌های پژوهش

۱. به طور کلی در این پژوهش، ۲۵۰ نفر (۸۳/۳٪) از دانشجویان زن و ۵۰ نفر (۱۶/۷٪) مرد هستند. بنابراین، بیشتر پاسخگویان این پژوهش را دانشجویان زن تشکیل داده‌اند؛
۲. از نظر سنی، ۱۴۸ نفر (۴۹/۳٪) از پاسخگویان در گروه سنی ۲۴-۲۱، ۹۹ نفر (۳۳٪) از آن‌ها در گروه سنی ۲۰-۱۸، ۲۹ نفر (۹/۷٪) در گروه سنی ۲۸-۲۵، ۱۳ نفر (۴/۳٪) در گروه سنی ۳۲-۲۹ سال و ۱۱ نفر (۳/۷٪) در گروه سنی ۳۶-۳۳ سال قرار دارند؛
۳. از نظر وضعیت تأهل، ۲۳۹ نفر (۷۹/۷٪) از پاسخگویان مجرد و ۶۱ نفر (۲۰/۳٪) متأهل هستند؛
۴. از نظر محل سکونت، ۲۸۰ نفر (۹۳/۳٪) از پاسخگویان ساکن شهر و ۲۰ نفر (۶/۷٪) ساکن روستا هستند؛
۵. از نظر مقطع تحصیلی، ۲۲۵ نفر (۷۵٪) از دانشجویان در مقطع کارشناسی، ۵۷ نفر (۱۹٪)

در مقطع کارشناسی ارشد و ۱۸ نفر (۶٪) در مقطع دکتری مشغول به تحصیل هستند؛ ۶. از نظر دانشکده، ۱۰۵ نفر (۳۵٪) در دانشکده علوم پایه، ۶۵ نفر (۲۱/۷٪) در دانشکده فنی و مهندسی، ۶۰ نفر (۲۰٪) در دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ۳۳ نفر (۱۱ درصد) در دانشکده معماری و هنر، ۳۰ نفر (۱۰ درصد) در دانشکده زبان‌های خارجی و ۷ نفر (۲/۳ درصد) در دانشکده منابع طبیعی و علوم زمین مشغول به تحصیل هستند؛ ۷. از نظر پایگاه اقتصادی - اجتماعی، ۲۶ نفر (۵۰٪) از پاسخگویان به پایگاه اقتصادی - اجتماعی متوسط، ۱۸ نفر (۳۴/۶٪) به پایگاه اقتصادی - اجتماعی بالا و ۸ نفر (۱۵/۴٪) به پایگاه اقتصادی - اجتماعی پایین تعلق دارند؛ لازم به یادآوری است که از بین ۳۰۰ پاسخگو، ۲۴۸ نفر (۸۲/۷٪) به گویه‌های متغیر مذکور پاسخ نداده‌اند؛ ۸. در مجموع حدود ۶۰٪ از پاسخگویان ویژگی‌های شخصیتی اساتید را مطلوب ندانستند. به طور کلی، در این زمینه پاسخ‌های پاسخگویان در گزینه‌های تاحدودی و کم متمرکزند؛ ۹. حدود ۷۰٪ از پاسخگویان ویژگی‌های علمی اساتید، زمینه‌های خانوادگی خود در تربیت دینی، عوامل فرهنگی - اجتماعی تربیت دینی، ساختار قانونی دانشگاه در تربیت دینی، روش‌های تربیت دینی، محتوای متون دینی و جو کلی حاکم بر دانشگاه را مطلوب ندانستند.

جدول ۳. نتایج آزمون‌های روابط میان متغیرهای پژوهش و متغیر وابسته پژوهش (پایبندی به تربیت دینی)

متغیرهای مستقل	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری همبستگی	نتیجه نهایی آزمون	نوع رابطه در تحلیل مسیر
روش‌های تربیت دینی	۰/۲۶۳	۰/۰۰۰	معنادار و مستقیم	وجود رابطه
ویژگی‌های علمی اساتید	۰/۲۴۲	۰/۰۰۰	معنادار و مستقیم	-
ویژگی‌های شخصیتی اساتید	۰/۲۳۷	۰/۰۰۰	معنادار و مستقیم	وجود رابطه
جو کلی حاکم بر دانشگاه	۰/۱۶۲	۰/۰۰۵	معنادار و مستقیم	-
ساختار قانونی دانشگاه	۰/۱۵۳	۰/۰۰۸	معنادار و مستقیم	-
محتوای متون دینی	۰/۱۳۵	۰/۰۱۹	معنادار و مستقیم	-
عوامل خانوادگی	-۰/۱۲۹	۰/۰۳۹	معنادار و معکوس	وجود رابطه
پایگاه اقتصادی - اجتماعی	۰/۱۲۳	۰/۱۷۱	عدم رابطه	-
عوامل فرهنگی و اجتماعی	۰/۰۰۵	۰/۹۳۴	عدم رابطه	-

۱. مقایسه میانگین‌های نظرات دانشجویان دختر و پسر در مورد میزان تربیت دینی بین دانشجویان مرد و زن (۷۰/۵۴ در بین دانشجویان مرد و ۷۵/۳۱ در بین دانشجویان زن)، مقدار آماره $F(۵/۷۸۷)$ و سطح معناداری آن (۰/۰۱۷) نشان دهنده آن هستند که پابندی به تربیت دینی در میان دانشجویان زن بیشتر از دانشجویان مرد است؛
۲. بین متغیرهای سن، وضعیت تأهل، محل سکونت، مقطع تحصیلی، دانشکده یا رشته تحصیلی، پایگاه اقتصادی - اجتماعی والدین دانشجویان و مذهب دانشجویان و میزان پابندی آن‌ها به تربیت دینی رابطه معنادار وجود ندارد؛
۳. بین ویژگی‌های شخصی اساتید و میزان پابندی دانشجویان به تربیت دینی رابطه معنادار و مستقیم وجود دارد؛
۴. بین ویژگی‌های علمی اساتید و میزان پابندی دانشجویان به تربیت دینی رابطه معنادار و مستقیم وجود دارد؛
۵. بین عوامل خانوادگی و میزان پابندی دانشجویان به تربیت دینی رابطه معنادار و معکوس وجود دارد؛
۶. بین عوامل فرهنگی - اجتماعی و میزان پابندی دانشجویان به تربیت دینی دانشجویان رابطه معنادار وجود ندارد؛
۷. بین ساختار قانونی دانشگاه و میزان پابندی دانشجویان به تربیت دینی رابطه معنادار و مستقیم وجود دارد؛
۸. بین روش‌های تربیت دینی و میزان پابندی دانشجویان به تربیت دینی رابطه معنادار و مستقیم وجود دارد؛
۹. بین محتوای متون دینی و میزان پابندی دانشجویان به تربیت دینی رابطه معنادار و مستقیم وجود دارد؛
۱۰. بین جو کلی حاکم بر دانشگاه و میزان پابندی دانشجویان به تربیت دینی رابطه معنادار و مستقیم وجود دارد.

یکی از رایج‌ترین روش‌هایی که از طریق آن می‌توان میزان تأثیر خالص متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته را برآورد کرد روش رگرسیون^۱ است. این روش، همچنین نشان می‌دهد که آیا میان خود متغیرهای مستقل همبستگی وجود دارد یا خیر (مولر و دیگران، ۱۳۷۸: ۳۳۸-۲۹۹). علاوه بر این، از رگرسیون برای پیش‌بینی نیز استفاده

می‌شود (ساروخانی، ۱۳۸۶: ۱۶۱). بدین منظور در این پژوهش ۷ متغیر مستقل پژوهش (که همگی رابطه معنادار با متغیر وابسته دارند) انتخاب شده و با استفاده از روش رگرسیون گام به گام^۱ چگونگی روابط میان آنها و متغیر وابسته، و همچنین روابط میان خود متغیرهای مستقل، ارزیابی شد. آماره‌ای که میزان تأثیر خالص متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته را نشان می‌دهد بتا^۲ است که از جدول ضرایب استخراج می‌شود. به این ترتیب با استفاده از روش رگرسیون می‌توان متغیر وابسته را پیش‌بینی کرد.

جدول ۴: عناصر اصلی تحلیل چندمتغیره به روش گام به گام از گام اول تا گام سوم برای پیش‌بینی «تربیت دینی»

نام متغیر	R	R ^۲	R ^۲ تعدیل شده	اشتباه استاندارد
روش‌های تربیت دینی	۰/۲۶۲	۰/۰۶۸	۰/۰۶۵	۱۲/۴۶۶
عوامل خانوادگی	۰/۳۲۱	۰/۱۰۳	۰/۰۹۷	۱۲/۲۵۵
ویژگی‌های شخصیتی اساتید	۰/۳۷۲	۰/۱۳۹	۰/۱۳۰	۱۲/۰۲۸

از میان ۷ متغیر مستقلی که دارای رابطه معنادار و مستقیم با متغیر وابسته پژوهش «تربیت دینی» بوده‌اند، یعنی ویژگی‌های شخصیتی اساتید، ویژگی‌های علمی اساتید، عوامل خانوادگی، عوامل فرهنگی و اجتماعی، ساختار قانونی دانشگاه، روش‌های تربیت دینی، محتوای متون دینی و جو کلی حاکم بر دانشگاه فقط ۳ متغیر روش‌های تربیت دینی، عوامل خانوادگی و ویژگی‌های شخصیتی اساتید، دارای تأثیر مستقیم بر متغیر وابسته پژوهش بوده‌اند. همچنین، این جدول نشان می‌دهد که معادله پیش‌بینی عوامل مؤثر بر تربیت دینی دارای سه گام است. بر اساس جدول مذکور

1. stepwise
2. Beta

ضریب همبستگی چند متغیره (R) در گام سوم ۰/۳۷۲ است. ضریب تعیین (R^2) به دست آمده در گام سوم نیز نشان می‌دهد که سه متغیر وارد شده به معادله در مجموع می‌توانند حدود ۱۴/۰ (۱۴ درصد) از واریانس تربیت دینی را پیش‌بینی یا تبیین کنند. R^2 به دست آمده در تمام گام‌های سه‌گانه در سطح اطمینان حداقل ۹۹ درصد از لحاظ آماری معنا دار بوده است. با توجه به R^2 به دست آمده در گام سوم می‌توان گفت حدود ۸۶ درصد از واریانس تربیت دینی دانشجویان توسط چهار متغیر مذکور تبیین نشده است و توسط عوامل دیگری تبیین می‌شوند. بنابراین، علاوه بر سه متغیر مذکور متغیرهای دیگر نیز می‌توانند در تربیت دینی دانشجویان مؤثر باشند و ضرورتاً نمی‌توان این پدیده را ناشی از متغیرهای سه‌گانه مذکور دانست. در جدول ۵ نیز سایر آماره‌ها برای متغیرهای درون معادله آورده شده‌اند. این آماره‌ها عبارتاند از: ضرایب رگرسیون (B) برای نشان دادن نمرات خام متغیرهای درون معادله، ضرایب استاندارد متغیرهای درون معادله (Beta) برای نشان دادن تأثیر خالص متغیرهای درون معادله بر متغیر وابسته و مقادیر آزمون «T» و «Sig. T» برای نشان دادن معناداری ضرایب رگرسیون، ضرایب استاندارد، همبستگی نیمه‌جزئی و همبستگی جزئی.

جدول ۵. عناصر متغیرهای درون معادله برای پیش‌بینی «عوامل مؤثر بر تربیت دینی» دانشجویان در گام سوم

نام متغیر	B	Beta	T	Sig. T
روش‌های تربیت دینی	۰/۶۲۰	۰/۲۶۲	۴/۶۷۳	۰/۰۰۰
عوامل خانوادگی	-۰/۴۳۳	-۰/۱۹۰	-۳/۳۶۷	۰/۰۰۱
ویژگی‌های شخصیتی اساتید	۰/۶۳۰	۰/۲۲۲	۳/۵۰۴	۰/۰۰۱

به طور کلی، جدول بالا نشان می‌دهد که از میان ۹ متغیر مستقل، تنها ۳ متغیر توانسته است وارد معادله رگرسیونی شده و متغیرهای دیگر دارای همبستگی کافی با

متغیر وابسته نبوده‌اند که بتوانند وارد معادله رگرسیونی شوند، به همین دلیل از معادله خارج شده‌اند.

جدول ۶. آماره‌های مربوط به سه بار اجرای رگرسیون برای پیش‌بینی متغیر وابسته پژوهش «تربیت دینی»

متغیرهای مستقل	R	R ^۲	R ^۲ تعدیل شده	اشتباه استاندارد
روش‌های تربیت دینی				
عوامل خانوادگی	۰/۳۷۲	۰/۱۳۹	۰/۱۳۰	۱۲/۰۲۸
ویژگی‌های شخصیتی اساتید				

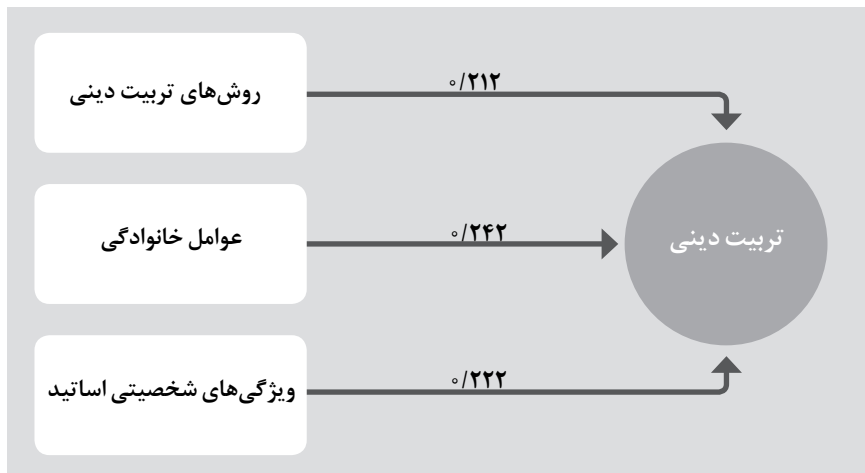
جدول بالا نشان می‌دهد که ضریب همبستگی چندگانه یا چندمتغیره بین تربیت دینی (متغیر وابسته پژوهش) و ۳ متغیر روش‌های تربیت دینی، عوامل خانوادگی، ویژگی‌های شخصیتی اساتید (متغیرهای مستقل پژوهش) ۰/۳۷۲ است. آماره R^۲ نیز نشان دهنده آن است که ۰/۱۳۹ از تغییرات واریانس متغیر تربیت دینی توسط سه متغیر مذکور تبیین می‌گردد.

جدول ۷. تأثیر مستقیم و غیر مستقیم و تأثیر کل متغیرهای مستقل پژوهش بر «تربیت دینی»

نام متغیر	تأثیر مستقیم	تأثیر غیرمستقیم	تأثیر کل
روش‌های تربیت دینی	۰/۲۱۲	۰/۰۰۰	۰/۲۱۲
عوامل خانوادگی	۰/۲۴۲	۰/۰۰۰	۰/۲۴۲
ویژگی‌های شخصیتی اساتید	۰/۲۲۲	۰/۰۰۰	۰/۲۲۲

جدول ۶ نشان می‌دهد که سه متغیر دارای تأثیر مستقیم بر متغیر وابسته‌اند. با توجه به جدول بالا، ملاحظه می‌شود که از نظر میزان اهمیت و تأثیر متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته پژوهش در رگرسیون چندمتغیره و تحلیل مسیر، مهمترین متغیرها، به ترتیب، به قرار زیرند:

۱. روش‌های تربیت دینی؛
۲. عوامل خانوادگی؛
۳. ویژگی‌های شخصیتی اساتید.

مدل تحلیل مسیر عوامل مؤثر بر تربیت دینی در دانشجویان

بحث و نتیجه‌گیری

هدف این پژوهش بررسی رابطه بین متغیرهای ویژگی‌های شخصیتی اساتید، ویژگی‌های علمی اساتید، عوامل خانوادگی، عوامل فرهنگی - اجتماعی، ساختار قانونی دانشگاه، روش تربیت دینی، محتوای متون دینی، جو کلی حاکم بر دانشگاه و وضعیت تربیت دینی دانشجویان دانشگاه کاشان بوده است. در مجموع، نتایج پژوهش نشان دادند که میزان تربیت دینی در میان دانشجویان دختر بیشتر از دانشجویان پسر است. مقایسه میانگین‌های به دست آمده در مورد میزان تربیت دینی بر حسب سن، وضعیت تأهل، محل سکونت، مقطع تحصیلی، دانشکده و مذهب، نشان می‌دهند که میزان تربیت دینی

بر حسب این متغیرها تفاوت ندارد. یافته‌های آماری نشان دادند که میان ویژگی‌های شخصیتی و علمی اساتید، عوامل خانوادگی، ساختار قانونی دانشگاه، روش‌های تربیت دینی، محتوای متون دینی، جو کلی حاکم بر دانشگاه و تربیت دینی دانشجویان رابطه معنادار و مستقیم وجود دارد، اما میان عوامل فرهنگی - اجتماعی و پایگاه اقتصادی - اجتماعی و تربیت دینی دانشجویان رابطه‌ای وجود نداشته است. به طور کلی، نتایج این پژوهش با نتایج پژوهش بابایی فرد و همکاران (۱۳۹۵) درباره تأثیر دانشگاه بر وضعیت پایبندی به سبک زندگی دینی همسو بوده است. در هر دو پژوهش ملاحظه شد که دانشگاه و نظام تربیتی آن و رضایت یا عدم رضایت از شیوه‌های تربیتی آن نقش مهمی در تربیت دینی دانشجویان دارد. به بیان دیگر، پایبندی دانشجویان به آموزه‌های دینی و سبک زندگی دینی به طور چشمگیری متأثر از وضعیت تربیت دینی موجود در دانشگاه است. همچنین، نتایج این پژوهش با نتایج پژوهش صادقی و مظاهری (۱۳۸۶)، سیکا (۲۰۰۲)، لیس (۲۰۰۶) و اسکات و همکاران (۲۰۰۶) درباره نقش والدین در تربیت دینی و پژوهش یوسفی لویه (۱۳۸۶) درباره تأثیر آموزش و خانواده بر نگرش دینی دانشجویان همسو بوده است. نتایج این پژوهش، و پژوهش‌های مذکور نشان دادند که، از آن جا که انسان موجودی اجتماعی است و ارزش‌ها و هنجارها را در جامعه و در فرایند اجتماعی شدن می‌آموزد، آموزش درست می‌تواند نقشی بنیادی در تربیت دینی او داشته باشد. همچنین، میزان پایبندی دینی والدین دانشجویان، علایق دینی و نوع برخورد آن‌ها با فرزندان در زمینه دینی می‌تواند نقش مهمی در تربیت دینی و پایبندی دینی فرزندان داشته باشد. در این راستا، مسلماً رویارویی با کاستی‌ها و زدودن ابعاد آسیب‌زای تربیتی در حوزه آموزشی و خانواده می‌تواند نقشی مهم در تربیت دینی افراد بازی کند.

به طور کلی، در این پژوهش سعی شد با نگاهی آسیب‌شناسانه به برخی از آسیب‌های موجود در تربیت دینی پرداخته شود و راه‌های درمان این آسیب‌ها بررسی گردد. از آن جا که موضوع پژوهش برای دانشجویان جذابیت داشت، این پژوهش با هیچ‌گونه محدودیتی در گردآوری اطلاعات روبه‌رو نشد. به طور کلی در راستای رویارویی با کاستی‌های تربیت دینی در جامعه، به ویژه در میان دانشجویان، باید مسئولین در نظر داشته باشند برای مبارزه با دین‌گریزی، بهتر است پس از بررسی همه‌جانبه علل و عوامل آن، راهکارهای مناسب را برگزینند. دانشگاه برای توفیق در امر تربیت دینی دانشجویان و نیل به اهداف مورد

نظر، و به ویژه درونی کردن تربیت دینی، باید با در نظر گرفتن شاخص‌های مورد تأکید در آموزه‌های دین و استفاده از شیوه‌های مناسب و مؤثر مبتنی بر اصول روان‌شناختی نوین، به‌کارگیری اساتید آگاه و باکفایت، بازنگری و اصلاح مستمر کتب درسی به تناسب پرسش‌های دینی نسل جوان در عصر اطلاعات، گام‌های عملی و جدی را در زمینه کیفیت‌بخشی و اصلاح عملکردها در تربیت دینی فراگیران بردارند. آنچه در جامعه امروز ما بسیار مهم است ایجاد موجی سهمگین در برابر تهاجم فرهنگی دشمنان و ارائه چهره زیبای دین و زدودن غبار خرافات و کژاندیشی‌ها است. در این صورت دین با جذابیت فوق‌العاده‌ای که دارد، جوانان را به سوی خود می‌کشاند. از این رو، نقش متولیان و دستگاه‌های فرهنگی در برنامه‌ریزی صحیح و اصولی و تقویت مبانی دینی و عقیدتی جوانان و تربیت آنان بر اساس الگوها و معیارهای صحیح اسلامی نقش بسیار حیاتی در مقابله با دین‌گریزی جوانان خواهد داشت.

با توجه به یافته‌های پژوهش، از آن‌جا که ویژگی‌های علمی استادان در تربیت دینی دانشجویان تأثیرات مهمی دارد، لذا به استادان دانشگاه پیشنهاد می‌گردد: نسبت به افزایش سطح توانایی و مهارت علمی خود متناسب با محتوای تربیت دینی بکوشند؛ با توجه به نقش حساس روش‌ها در فرایند تربیت دینی به استادان توصیه می‌گردد، ضمن آشنایی با روش‌های عمومی تدریس و تربیت، با روش‌های نوین و تخصصی تربیتی دینی نیز آشنا شده و در فرایند تربیت دینی از آن‌ها استفاده لازم را ببرند. با توجه به نقش حساس الگوها در فرایند تربیت دینی، به استادان پیشنهاد می‌گردد که ضمن انجام رفتارهای صحیح و شایسته و انجام اعمال متناسب با افکار خود، از هرگونه تناقض و تضاد بین رفتار و گفتار خود بپرهیزند. علاوه بر این روش‌های موجود آموزشی ما روش‌های مناسبی برای تربیت دینی نیستند. در روش‌های موجود به جای این که از روش‌های غیرمستقیم (مانند الگو بودن) استفاده شود، سعی می‌شود بیشتر از روش‌های مستقیم و دستوری استفاده گردد. در این زمینه باید اقدامات و اصلاحات لازم انجام شود. با توجه به تأثیر جدی عوامل خانوادگی در حوزه تربیت دینی، لازم است ضمن ایجاد ارتباط منطقی بین خانواده با فرزندان، از اعمال فشار و برخوردهای سخت‌گیرانه در زمینه انجام مناسک دینی پرهیز شود و به جای تحکم و مجبور ساختن فرزندان به پذیرش ارزش‌های دینی، آن‌ها را با این ارزش‌ها آشنا سازند و دلیل رعایت را برای آن‌ها دقیقاً بیان کنند.

منابع

- بابایی فرد، اسداله؛ حسین ستار و امینی نیا، الهه. (۱۳۹۵). بررسی وضعیت پابندی به سبک زندگی اسلامی و عوامل مؤثر بر آن در بین دانشجویان دانشگاه کاشان، طرح پژوهشی، معاونت پژوهشی دانشگاه کاشان.
- باقری، خسرو. (۱۳۸۱). آسیب و سلامت در تربیت دینی، دوفصلنامه تربیت اسلامی، (۶)، ۱۳-۶۰.
- داوری، محمد. (۱۳۸۸). تأملی در معنای تربیت دینی و نسبت آن با مفاهیم نزدیک، مجموعه مقالات تربیت دینی در جامعه اسلامی معاصر، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- رجالزاده، رضا. (۱۳۷۵). روش تدریس، تهران: نشر ترمه.
- رستمی، نادیا. (۱۳۸۳). بررسی رابطه وضعیت مذهبی با هوش هیجانی در دانش آموزان مقطع پیش دانشگاهی شهر تهران در سال تحصیلی ۸۳-۸۴، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ۳(۱۰)، ۱۱۶-۱۲۸.
- ساجدی، ابوالفضل. (۱۳۸۶). دین‌گریزی چرا؟؛ دین‌گرایی چه سان؟، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- شارع‌پور، محمود. (۱۳۸۷). جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، تهران: انتشارات سمت.
- شعبانی، حسن. (۱۳۷۱). مهارت‌های آموزشی و پرورشی (روش‌ها و فنون تدریس)، تهران: انتشارات سمت.
- صادق‌زاده قمصری، علیرضا. (۱۳۸۰). راهنمای برنامه درسی تعلیمات دینی دوره دبیرستان و پیش دانشگاهی در بوته نقد، دوفصلنامه تربیت اسلامی، (۶)، ۲۴۲-۲۰۹.
- صادقی، منصوره سادات و مظاهری، علی. (۱۳۸۶). کیفیت ارتباط والد - فرزند پیش شرط تربیت دینی فرزندان، فصلنامه خانواده‌پژوهی، ۳(۹)، ۴۷۱-۴۹۰.
- صالحی، اکبر و تهامی، رحیمه‌السادات. (۱۳۸۸). بررسی و تحلیل عوامل و موانع مؤثر در تربیت دینی بر مبنای سخنان حضرت علی (ع) در نهج البلاغه، دوفصلنامه تربیت اسلامی، ۴(۹)، ۷۵-۹۴.
- صیادی تورانلو، حسین؛ جمالی، رضا و میرغفوری، حبیب الله. (۱۳۸۶). بررسی رابطه اعتقاد به آموزه‌های مذهبی اسلام و هوش هیجانی دانشجویان، فصلنامه اندیشه نوین دینی، ۳(۱۱)، ۱۴۵-۱۷۲.
- علوی، سیدحمیدرضا. (۱۳۸۵). بررسی رفتار دینی و عوامل مرتبط با آن در نوجوانان دبیرستان‌های کرمان، دوفصلنامه تربیت اسلامی، ۱(۲)، ۱۴۳-۱۶۴.
- کلانتری، مهرداد. (۱۳۷۶). راهنمای آموزش والدین برای اصلاح رفتار کودک، اصفهان: انتشارات دانشگاه اصفهان.
- کیومرثی، غلامعلی. (۱۳۹۲). مبانی و اصول تربیت دینی و تفاوت آن با تعلیمات دینی، تهران: انتشارات مدرسه.
- لطف‌آبادی، حسین. (۱۳۸۰). رشد اخلاقی، ارزشی و دینی در نوجوانی و جوانی، تهران: انتشارات نسل سوم.
- محمودی، سیروس. (۱۳۹۶). آسیب‌شناسی تربیت دینی دانشجویان از نظر اعضای هیأت علمی و دانشجویان دانشگاه پیام نور، فصلنامه مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی، ۲۱(۷۰)، ۶۲-۴۷.
- معیری، محمدطاهر. (۱۳۶۴). مسائل آموزش و پرورش، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- ملکی، حسن. (۱۳۷۹). برنامه‌ریزی درسی (راهنمای عمل)، مشهد: انتشارات پیام اندیشه.
- میرزا رضی، سمیه. (۱۳۸۶). فرصت‌ها و تهدیدهای ناشی از گسترش فناوری اطلاعات در تربیت دینی دانشجویان از دیدگاه اساتید عضو هیأت علمی دانشگاه اصفهان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی دانشگاه اصفهان.
- نجفی، محمود؛ احدی، حسن و دلاور، علی. (۱۳۸۵). بررسی رابطه کارآیی خانواده و دین‌داری با بحران هویت، دومه‌نامه دانشور رفتار، ۱۳(۱۶)، ۱۷-۲۶.
- همت‌بناری، علی. (۱۳۸۰). نگاهی به عوامل آسیب‌شناسی تربیت دینی نوجوانان و جوانان، با تأکید بر عوامل آسیب‌زا در نظام آموزش و پرورش، دوفصلنامه تربیت اسلامی، ۶(۱۸۶-۱۷۱).
- یوسفی لویه، وحید. (۱۳۸۶). تأثیر آموزش دروس معارف اسلامی بر نگرش دینی دانشجویان، دوفصلنامه تربیت اسلامی، ۳(۵)، ۱۵۳-۱۸۴.
- Abar, B., Carter, K.L., & Winsler, A. (2009). The effects of maternal parenting style and religious commitment on self-regulation, academic achievement and risk behavior among African-American parochial college students. *Journal of Adolescence*, 32(2), 259-273.
- Fulton, Aubyn.(1997). Identity status, religious orientation, and prejudice. *Journal of Youth and Adolescence*, 26(1), 1-11.

- Heyneman, S.P., & Loxley, W. A. (2003). The effect of primary school quality on academic achievement across twenty-nine high and low-income countries. *American Journal of Sociology*, 88(6), 1162-1194.
- Hoffman, M. (1980). Moral development in adolescence. In: J. Abelson (Ed.), *Handbook of Adolescent Psychology*. (pp. 295-343), New York: John Wiley.
- Kang, P.P., & Romo, L.F. (2010). The role of religious involvement on depression, risky behavior and academic performance among Korean American adolescents. *Journal of Adolescence*. 34(4), 767-778.
- Lines, D. (2006). *Spirituality in Counseling and Psychotherapy*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Maltby, J., & Day, L. (2004). Should never the twain meet? Integrating models of religious personality and religious mental health. *Personality and Individual Differences*, 36(6), 1275-1290.
- Malkova, Z., & Volcon, B.I. (1988). *International Yearbook of Education: Secondary Education in the World Today*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO).
- Ozorak, E.W. (1986). *The Development of Religious Beliefs and Commitment in Adolescence*. Distributed by ERIC Clearinghouse: Washington, D. C.
- Eccles, J. (1983). Expectancies, values and academic behaviors. In: J. T. Spence (Ed.), *Achievement and Achievement Motives: Psychological and Sociological Approaches*. San Francisco, CA: Free Man.
- Scott, L., Munson M., McMillen, C., & Ollie, M. (2007). Religious involvement and its association to risk behaviors among older youth in foster care. *American Journal of Community Psychology*, 38(3-4), 223-234.
- Sica, C., Navara, C., & Sanavio, E. (2002). Religiousness and obsessive compulsive cognition and symptoms in an Italian region. *Behavior Research and Therapy*. 40(7), 813-823.
- Stolberg, T. L.(2008). Understanding the approaches to the teaching of religious education of pre-service primary teachers: The influence of religio-scientific frameworks. *Teaching and Teacher Education*. 24(1), 190-203.
- Wilde, A.Y., & Joseph, S. (1997). Religiosity and personality in a Moslim context. *Personality and Individual Differences*. 23(5), 899-900.